

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2019
32

УДК 94:8](477)(082)

У 45

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. 372 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії (Західноукраїнської Народної Республіки, воєнної історії), а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують дослідження мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст., засідань Галицького сейму, а також польовими матеріалами Чернігівщини.

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу праць міжвоєнного періоду (Софія Яблонська-Уден), спогадів сучасників про відомих людей (Олена Пчілка).

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2019. Vol. 32. 372 p.

The collection of scientific papers is an interdisciplinary edition of the Institute which integrates studies in history, linguistics, and literary criticism.

Articles from historical block reveal current issues of history (the West Ukrainian People's Republic, military history) as well as investigations about famous persons and their importance in the formation of Ukrainian history.

Linguistic studies represent research of linguistic phenomena based on the materials of monuments of the 16th-18th centuries, meetings of Diet of Galicia and Lodomeria, field materials of Chernihiv region.

Literary criticism studies focus on the analysis of works of the interwar period (Sofia Jablonska-Uden), as well as memoirs of contemporaries about famous people (Olena Pchilka).

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 26.11.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Реманик Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

Роман ЛЯСКОВИЧ

аспірант кафедри історії України

Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9786-8142>

e-mail: liaskovich@ukr.net

МОБІЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ВІЙСЬКА ЗУНР: ОРГАНІЗАЦІЯ, ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ (ЛИСТОПАД–ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)

Розглянуто проблему, пов'язану з формуванням особового складу Галицького війська Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) у листопаді–грудні 1918 року. На основі багатого історичного матеріалу зроблено висновки, що на території ЗУНР упродовж перших двох місяців її існування було проведено дві загальні й низку локальних, часткових мобілізацій населення, котрі дали змогу забезпечити збройні сили менш-більш достатнім людським ресурсом. Зазначено, що мобілізаційний процес як сукупність усіх відповідних заходів відбувався не завжди чітко організовано, ефективно, не мав єдиного плану, протікав із певними відмінностями в різних повітах, виявляючи низку проблем (готовність чоловіків захищати республіку зі зброєю в руках, вишкіл поповнення, оснащення і використання новобранців тощо), що було пов'язано з порушеннями державної дисципліни, гострим дефіцитом управлінських кадрів, недостатньою роботою відповідних органів, їх прорахунками, а також втратою контролю над частиною української території і, не в останню чергу, складнощами самого процесу державного і військового будівництва в ЗУНР. Констатовано, що поступово набуваючи відповідного досвіду, мобілізаційні структури виконували свої завдання в основному задовільно, що позначилося і на чисельності збройних сил, яка наприкінці року досягла щонайменше 11–12 тис. осіб. Водночас відзначено, що не було подолано негативних явищ, пов'язаних як з роботою державних структур щодо організації і проведення примусового набору чоловіків до війська на рівні центрів: військова область – військовий округ – повіт – населений пункт, так і патріотичним вихованням дорослого населення. Зазначено, що були й ухилення від призову, дезертирство з військових рядів.

Ключові слова: ЗУНР, Державний секретар військових справ, мобілізаційний департамент, повітовий комісар, мобілізаційна кампанія, новобранці, вишкіл, організаційні проблеми.

Невід'ємною частиною Української революції було проголошення, утвердження та діяльність ЗУНР, яка стала закономірним результатом розвитку національно-визвольного руху у Східній Галичині. Правдиве висвітлення героїчної

історії цього державного утворення українців становить одне із завдань сучасної історичної науки. Воно вимагає не лише поглибленого вивчення, а й переосмислення попередніх напрацювань, нового, більш прискіпливого, прочитання історичних джерел, що дозволить висвітлити нові аспекти проблеми, а також розширити знання з малодосліджених питань.

До таких належить комплексне дослідження різних складових організації збройного захисту ЗУНР. Зокрема, потребує ґрунтовного дослідження проблема формування особового складу Галицької армії через запровадження і реалізацію механізму мобілізації місцевого населення, без якого не можна було створити повноцінної військової сили.

Початок структурної організації цього збройного формування, розпорядження про мобілізацію середини листопада 1918 р. тою чи тою мірою відображені у працях дослідників, написаних перед Другою світовою війною в Галичині¹. Великий внесок у висвітлення певних складових зазначеної проблеми зробили дослідники-емігранти в 1950–1970-х роках². Їхню справу продовжили сучасні вітчизняні історики. Заслужують уваги дослідження В. Гордієнка³, М. Литвина та К. Науменка⁴, О. Красівського⁵, В. Великочія⁶, П. Ткачука⁷, В. Рутара⁸, Н. Шумінської⁹, М. Галушак¹⁰ й ін. Утім, висвітлюючи свої дослідницькі завдання, ці автори, за невеликим винятком, лише заторкнули процес наповнення армії новобранцями, не даючи повної картини перебігу і труднощів мобілізаційних кампаній, їх результатів.

Мета – на основі архівних й опублікованих джерел, праць істориків висвітлити процес організації на державному рівні та проведення на місцях мобілізації галицьких українців до збройних сил держави, зокрема створення відповідних

¹ Карпинець І. Галичина: військова історія 1914–1921 років. Львів: Видавничий дім «Панорама», 2005. 376 с.; Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1932. Ч 10. С. 16–20.

² Крезуб А. Нарис українсько-польської війни 1918–1919. Нью-Йорк: Око, 1966. 179 с.; Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Скрантон, 1959. Т. 3. 200 с.; Шанковський Л. Українська Галицька армія: Воєнно-історична студія. Вінніпег, 1974. 396 с.; Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. 183 с.

³ Гордієнко В. Українська Галицька армія. Львів: Меморіал, 1991. 110 с.

⁴ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. 488 с.; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Вид-во «Олір», 1995. 362 с.

⁵ Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне та воєнне протистояння (листопад 1918 – липень 1919 рр.). Львів, 1999. С. 27.

⁶ Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва ЗУНР. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 278 с.; Великочий В. Історія ЗУНР: джерела до вивчення державного будівництва: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 1999. 216 с.

⁷ Ткачук П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921. Львів: ЛІСВ, 2009. 311 с.

⁸ Рутар В. Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької армії в період українсько-польської війни 1918–1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 79–92.

⁹ Шумінська Н. Становлення Галицької армії, особливості комплектування та підготовки особового складу (листопад 1918 – листопад 1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний технічний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 263 с.

¹⁰ Галушак М. Погляди на збройну боротьбу у військово-політичній думці ЗУНР (листопад 1918 – липень 1919 р.). *Українознавство* (Київ). 2017. № 4(65). С. 142–151.

державних структур, які відповідали за проведення цих заходів на місцях, вироблення відповідної нормативно-правової бази та її застосування під час проведення мобілізаційних кампаній; встановити об'єктивні й суб'єктивні чинники, що впливали на їхню результативність. Для досягнення мети використано різні методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, діалектичний) і спеціально-історичні (ретроспективний, хронологічний, статистичний, ілюстративний). Також застосовано цивілізаційний підхід до історичного пізнання.

До загальних мобілізаційних заходів ЗУНР вдалася не відразу. Спочатку ставку робили на використання запасних частин колишньої Австро-Угорської армії та 1-го полку Українських січових стрільців (УСС). Щоправда, деякі повітові комісари на місцях збирали сили і скеровували їх для оборони Львова. Утім цей контингент змушений був повертатися назад, оскільки йому не надавали відповідних розпоряджень¹¹. 2 листопада Українська Національна Рада (УНРада) розпорядилася закликати готових до військової служби чоловіків віком від 17 років, які проживали в найближчих місцевостях, влитися у ряди народного війська. Того ж дня цей заклик опублікувала газета «Діло», але в підсумку до підрозділів прибуло незначне поповнення, бо молода українська влада виявилася неготовою забезпечити новобранців усім необхідним. Саме це, на думку О. Кузьми, призвело до того, що на початку листопада 1918 р. мобілізаційний потенціал держави практично не задіявали¹².

На посилення польських заходів зі збільшення свого війська у Львові українська влада спочатку не реагувала. Втім, коли після перших збройних сутичок кількість прибулих із різних населених пунктів вояків зменшувалася через відсутність у них підготовки, стало зрозуміло, що держава повинна використовувати наявний мобілізаційний ресурс. Перші часткові кроки в цьому напрямі не були достатньо ефективними: в одних місцевостях українські патріоти активно проводили мобілізацію, переважно у своїх селах, в інших – демобілізовані з Австро-Угорської армії вояки, як правило, деморалізовані і втомлені війною, відмовлялися ставати до лав українського війська¹³. Певна частина з них не хотіла воювати проти поляків, з якими пройшла фронтовими дорогами¹⁴.

Доки УНРада сподівалася на втручання у конфлікт Антанти і домовлялася про перемир'я з польськими представниками, загальної мобілізації ніхто не проводив. Коли ж стало зрозуміло, що великі країни не збираються йти на поступки українцям у Галичині, тоді влада взялася за пришвидшену організацію своїх збройних сил. Уже 5 листопада УНРада звернулася до українського народу із трьома відозвами: «Український народе», «Українські вояки!» та «Під зброю!». В останній вона заявила про необхідність створення власної армії і звернулася до чоловіків 19–30 років вступати до українського збройного формування для оборони краю, а до 31–36-річних – йти на повітову службу¹⁵. Однак далі Львова ці

¹¹ Бережанщина в спогадах емігрантів. Тернопіль: Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1993. С. 157.

¹² Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Нью-Йорк: Червона Калина, 1960. С. 140.

¹³ Клодницький О. Моя служба в УГА. *Вісті комбатанта*. Торонто; Нью-Йорк, 1969. Ч. 2. С. 28–29; Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. С. 181.

¹⁴ Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне та воєнне протистояння (листопад 1918 – липень 1919 рр.). Львів, 1999. С. 27.

¹⁵ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. С. 143.

відозви не поширилися¹⁶. Поляки на той час вже встигли сформувати військо, яке нараховувало близько 4 000 осіб¹⁷.

За таких умов влада окремих повітів, яка не мала зв'язку з львівською, враховуючи ситуацію на підконтрольній території, приймала власні відозви. До прикладу, у Бродях повітовий комісаріат видав брошуру «Покликання до окружної служби», де закликав чоловіків 18–36 років творити своє військо, а згодом направив неозброєний загін мобілізованих для допомоги Львову¹⁸.

Починаючи з 7 листопада, дещо пожвавився процес творення українського війська. Гарнізони новобранців у кожному повіті нараховували по 200 і більше осіб¹⁹. Серед них було чимало патріотично налаштованої молоді, яка зовсім не розумілася на військовій справі. Вишкіл новобранців тривав усього кілька днів (за нормою у місяці), після чого їх відправляли на фронт, де вони, непідготовлені, нерідко втікали з поля бою²⁰.

Військовий комісаріат ЗУНР 8 листопада видав «Поклик» до всіх повітових управ, яким оголосив мобілізацію чоловіків 1897–1900 р. н. із метою комплектування запасних військових сотень²¹. Повітові організації письмово зверталися до сільського населення²². Однак факти засвідчують, що мобілізацію проводили стихійно, без відповідно створеного апарату та єдиного плану. І це тоді, коли ситуація у Львові вимагала негайної допомоги готових боєздатних сил²³. Словом, серйозного військового формування не велося. Державний секретаріат військових справ (ДСВС) формально розпочав роботу лише 9 листопада, так і не визначившись, який із принципів – добровільний чи примусовий – варто взяти за основу комплектування армії. Та вже незабаром створено департамент у справах мобілізації²⁴.

Доки департамент впорядковувався і виробляв перші засадничі документи, Начальна команда українських військ, беручи до уваги підготовку польського наступу на Перемишль і Львів, запланувала на 10 листопада експрес-мобілізацію. У виданому розпорядженні зазначали, що до війська мають з'явитися чоловіки 18–36 років. Це – перша така акція. Хоча розраховувати на її успіх було складно, оскільки, по-перше, на території, контрольованій польськими загонами, вона була неможливою; по-друге, не у всіх місцевостях діяла громадська міліція, яка могла виконати роль мобілізаційного апарату; по-третє, критично не вистачало військового

¹⁶ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. С. 175.

¹⁷ Литвин М. Українсько-польська війна... С. 74.

¹⁸ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 3505. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 15.

¹⁹ Рожченко Б. Сумної пам'яті днів в Перемишлі. *Український скиталець. Ліберець*. 1920. Ч. 1. С. 17.

²⁰ Р-кий І. Спомини львівських падолист. днів 1918 р. *Український скиталець*. 1920. Ч. 2. С. 10; Шумінська Н. Становлення Галицької армії, особливості комплектування та підготовки особового складу (листопад 1918 – листопад 1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний технічний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. С. 103.

²¹ Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1932. Ч. 10. С. 16; Поклик до всіх повітових Управ. *Станіславський голос*. Станіславів, 1918. 19 листопада. Ч. 5. С. 2.

²² Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. 257. Оп. 2. Спр. 1439. Арк. 14; Карпинець І. Галичина: військова історія 1914–1921 років. С. 97.

²³ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. С. 248–250.

²⁴ Крезуб А. Нарис українсько-польської війни 1918–1919. С. 71.

одягу, озброєння, зрештою, приміщень під казарми²⁵. Тому, як стверджував Я. Ярема, замість повноцінної мобілізації відбувалося озброєння сіл²⁶.

Нова спроба організувати широке військове будівництво припала на 13 листопада, коли ДСВС розпорядився провести часткову мобілізацію громадян ЗУНР української національності 1883–1900 р. н. у тих повітах, де під час світової війни австрійська влада не закликала до війська галичан. Вікові обмеження пояснювали браком озброєння і військового спорядження²⁷. Відповідно до цього розпорядження керівники громад повинні були упродовж трьох днів скласти списки (у трьох примірниках) тих осіб, які підлягали медичному огляду. Повітовому комісарові надсилали два, один із яких мав надійти окружній військовій команді, що відповідала за проведення мобілізації. Усі раніше видані українською військовою владою розпорядження і накази щодо різних мобілізаційних заходів втрачали чинність²⁸. Від служби звільняли учнів середніх шкіл, чоловіків, на утриманні яких були непрацездатні батьки, а також сиріт, одноосібних господарів, працівників державних підприємств, залізниць і державних органів, що забезпечували життєдіяльність армії²⁹. Того ж дня К. Левицький підписав низку законів, якими ліквідував військові частини Австро-Угорської армії, що перебували на території ЗУНР; територію держави поділив на 3 військові області і 12 округів – це мало активізувати військове будівництво, зробити його ефективнішим³⁰.

Зазвичай мобілізація тривала місяць, залежно від кількості населення, яке мали намір призвати. Наприклад, у Золочівському повіті вона проходила від 13 листопада до 3 грудня³¹, причому всі призовники повинні були прибути у відповідному обмундируванні³². Тим, хто мав поважну причину для неявки у визначений день в мобілізаційний пункт, дату перенесли на 4 грудня³³. Кожному селу призначали свою дату для медичного огляду. Не придатних до військової служби повертали додому. Тих, у кого не було зброї, залишали працювати при окружних військових командах і зараховували до робітничих відділів³⁴.

Важко було проводити мобілізацію в місцевостях без відповідно сформованих повітових структур. Так, у Коломиї функції повітової військової команди тимчасово виконувала обласна. До війська взяли чоловіків лише 1895–1897 р. н.³⁵. Зі собою вони захопили по дві пари одягу, взуття і харчі на два дні. Своїм розпорядженням

²⁵ Карпинець І. Галичина: військова історія 1914–1921 років. С. 97–98; Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади. С. 19.

²⁶ Ярема Я. Над Сяном. *Український стрілець*. Німецьке Яблонне, 1921. Липень. Ч. 13–14. С. 21.

²⁷ Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. С. 136.

²⁸ Розпоряд. *Вістник Державного Секретаріату Військових справ*. Тернопіль, 1918. 1 грудня. Ч. 1. С. 2–3.

²⁹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. С. 114.

³⁰ Великочий В. Історія ЗУНР: джерела до вивчення державного будівництва: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 1999. С. 135–136.

³¹ Оголошення. *Золочівське слово*. Золочів, 1918. 23 листопада. Ч. 1. С. 4.

³² Ткачук П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921. Львів: ЛІСВ, 2009. С. 84.

³³ Держархів Львівської обл. Ф. 257. Оп. 2. Спр. 1432. Арк. 15.

³⁴ Розпоряд. *Вістник Державного Секретаріату Військових справ*, Тернопіль. 1918. 1 грудня. Ч. 1. С. 4–6.

³⁵ Мобілізація. *Покутський вісник*. Покуття, 1918. 28 листопада. Ч. 6. С. 1–2.

Коломийська обласна військова команда вимагала скласти списки вояків колишньої Австро-Угорської армії, які свого часу не потрапили під мобілізацію³⁶. Чималий відсоток непридатних до військової служби чоловіків направляли на передову, що аж ніяк не сприяло боєздатності частин³⁷. Через погану військово-матеріальну базу ЗУНР (у багатьох повітах військової складі евакуювали або вони зазнали повного руйнування в ході Першої світової війни) практично неможливо було забезпечити новобранців усім необхідним. Тому, на думку коменданта Тернопільської військової округи Н. Гірняка, мобілізацію військовозобов'язаних варто проводити не акордно, а поступово, застосовуючи різні графіки щодо конкретних місцевостей, що сприяло би кращому використанню мобілізаційного ресурсу і зменшило б навантаження на інтендантську службу³⁸. До цієї пропозиції у Львові прислухалися. Проаналізувавши промахи у справі формування війська, ДСВС вже 15 листопада призвав усіх чоловіків-українців 1883–1900 р. н. Окрім того, 17-річних юнаків зобов'язали попередньо пройти комісію, щоби вже наступного року поповнити військові ряди³⁹.

Наведені розпорядження започаткували процес формування регулярних військових підрозділів, які стали основою Галицької армії. Одне з основних завдань мобілізаційної політики ДСВС – забезпечити необхідну кількість особового та професійного складу українського війська. Згідно з роз'ясненням окружним військовим командам від 13 листопада 1918 р., виданим як додаток до розпорядження про мобілізацію, основний тягар у проведенні цієї роботи лягав на окружні військові команди⁴⁰. У багатьох населених пунктах вони спрацювали загалом вдало, про що свідчать їхні офіційні звіти⁴¹. Призов проводили етапами. За свідченням преси, населення тисячами йшло до збірних пунктів⁴². Потім його відправляли на фронт⁴³. За свідченням В. Воробця, в Коломиї «знову зароїлися вулиці міста військом... Не було майже тижня, щоб не від'їжджав на Львів чи Хирів якийсь курінь»⁴⁴. Це був, так би мовити, парадний бік справи.

Разом із тим, існувало чимало проблем, про які відкрито тоді не говорили. Так, у Рудківському повіті з 3 689 військовозобов'язаних (мобілізація 13 листопада 1918 р. – 2 лютого 1919 р.) до війська пішли лише 1 069 осіб, тобто всього 28,9 % від загальної кількості. Не всі вони були озброєні. 2 620 осіб визнані непридатними

³⁶ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 636. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 27.

³⁷ Гірняк Н. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи. *Історичний Календар-Альманах Червоної Калини*. Львів, 1938. С. 133.

³⁸ Гірняк Н. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи... С. 134–135.

³⁹ Галушак М. Погляди на збройну боротьбу у військово-політичній думці ЗУНР (листопад 1918–липень 1919 р.). *Українознавство*. Київ, 2017. № 4(65). С. 145.; Крезуб А. Нарис українсько-польської війни 1918–1919. С. 70.

⁴⁰ Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва ЗУНР. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 216.

⁴¹ Микитюк Д. Запільні органи правопорядку ЗО УНР. *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії)*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 43.

⁴² Товмачський повіт. *Нове життя*. Товмач, 1918. 22 грудня. Ч. 22. С. 4; Українська мобілізація. *Стрийський вісник*. Стрий, 1918. 24 листопада. Ч. 2. С. 2.

⁴³ Клодницький О. Товмаччина. *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (матеріали до історії)*. Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1966. Т. 3. С. 173.

⁴⁴ Воробець В. Перші дні української державности в Коломиї. *Український скиталець*. Ліберець, 1921. Березень. Ч. 5. С. 10–11.

та звільненими від військової служби. До таких зарахували і тих, кого не було за місцем проживання (перебували в полоні чи за кордоном)⁴⁵. Учасник тих подій Іван Карпинець стверджує, що після оголошення мобілізації не більше 18 % призованих виявляли бажання служити у війську. А 80 % не з'явилися у збірні пункти⁴⁶.

На той час мобілізаційні можливості виявилися обмеженими внаслідок перебування тисяч галичан у російському полоні, хоча до Польщі в перший місяць війни повернулися всі її полонені. Крім того, на процесі військового будівництва негативно позначалася господарська руїна і демографічні втрати внаслідок Першої світової війни. Близькість фронту іноді позитивно впливала на ступінь мобілізаційної готовності українського населення: прифронтові села, зокрема ті, що в час війни переходили з рук у руки, давали значно більшу кількість новобранців, ніж віддалені від фронту⁴⁷.

Уразливим місцем молоді Галицької армії був поганий вишкіл її особового складу. Бракувало кадрових офіцерів для навчання новобранців, не створювалися резерви і це негативно позначалося на бойових діях. За сприяння державного секретаря військових справ Д. Вітовського почали утворюватися запасні частини. Наприкінці листопада з'явилася Запасна сотня імені князя Василька в Тереховлі, а наступного місяця її поповнили новобранці зі Збаражського повіту⁴⁸.

Галицьке військо чисельно збільшилося завдяки організованим мобілізаційним заходам, проведеним наприкінці листопада. Саме тоді зі Стрия (сюди з повітів з'їжджалися і проходили вишкіл усі новобранці) відправляли значний контингент особового складу на Львівський і Перемишльський відтинки фронту. До того часу, як свідчить очевидець, окремі команди частин фронту, не отримуючи поповнення особового складу, на свій страх і ризик займалися набором чоловіків, які проживали поблизу бойових зіткнень, озброювали їх і направляли на передову⁴⁹. Дбаючи про усунення дефіциту командирів, тих старшин, які були в тилу і заявляли про неготовність служити через хвороби, направляли на лікарське обстеження для остаточного висновку⁵⁰. Коли ж поляки зайняли Раву Руську, виникла потреба організувати додаткові військові частини в Угневі як найближчому пункті до лінії фронту. Справою мобілізації зайнявся чотар І. Пушкар і повітовий комісар В. Охримович. Вона пройшла успішно: сформували Угнівський курінь піхоти, який мав 4 сотні, кожна з яких нараховувала близько 150 стрільців⁵¹.

⁴⁵ Держархів Львівської обл. Ф. 1259 с. Оп. 1. Спр. 72. 162 арк.

⁴⁶ Карпинець І. Галичина: військова історія 1914–1921 років. С. 99.

⁴⁷ Шанковський Л. Українська Галицька армія: Воєнно-історична студія. Вінніпег, 1974. С. 89.

⁴⁸ Цегельський Р. «Запасна сотня ім[ені] кн. Василька в Тереховлі» – при повітовій військовій команді в Тереховлі. *Українська Галицька Армія: збірка спогадів*. Львів, 2002. С. 11–12.

⁴⁹ Волицький В. На Львів і Київ. Воєнні спогади 1918–1920. Торонто: Гомін України, 1963. С. 18; Рутар В. Мобілізаційне і матеріально-технічне забезпечення Галицької армії в період українсько-польської війни 1918–1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР). *Військово-науковий вісник*. 2010. Вип. 14. С. 84.

⁵⁰ Кравс А. Зав'язок і бої «Групи Хирів». *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях* (матеріали до історії). Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1960. Т. 2. С. 64; Мигович П. При запасній сотні скорострільів у Стрию. *Історичний календар-альманах Червоної Калини*. Львів, 1938. С. 147.

⁵¹ Микитюк Д. Короткі історичні нариси бригад УГА. *Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях* (матеріали до історії). Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 104.

1 грудня ДСВС видав обіжник, яким поклав на комісарів повітів обов'язок проведення нових мобілізаційних заходів. На засіданнях повітових призивних комісій із кожної сільської громади призивали чоловіків 1901 р. н., а у східних повітах, де Австро-Угорщина свого часу не проводила мобілізацій, – 1883–1901 р. н. Головну увагу звертали на тих, хто раніше служив і мав військовий досвід⁵². Але виконання цього розпорядження затягувалося. Скажімо, у Бродському повіті мобілізацію оголосили тільки 8 грудня. До того ж, її поширили не на всі передбачені обіжником вікові групи, а лише народжених у 1897–1900 рр. (новобранці мали прибути в теплому одязі). Збірні пункти працювали 12–29 грудня⁵³. Подібне відбувалося і в інших місцевостях.

Проведена мобілізація поступово забезпечувала ріст Галицького війська. На 11 грудня 1918 р. у його 4-х групах нараховувалося 11–12 тис. старшин і вояків⁵⁴, що майже досягло чисельності польського, зосередженого на Галицькому фронті – 12,5 тис. осіб⁵⁵. По ходу бойових дій військові частини, які зазнавали фізичних втрат, поповнювали особовий склад мобілізованим контингентом. По можливості з новобранцями проводили вишкіл, їх забезпечували зброєю і військовим спорядженням⁵⁶. Утім розширення масштабів воєнного протистояння вимагало більшого вливання свіжих сил. У зв'язку з цим Держсекретаріат ухвалив рішення про проведення нової мобілізації⁵⁷. Крім того, 12 грудня розпочався процес реорганізації збройних сил, що мало підсилити їх боєздатність⁵⁸. Нова мобілізаційна кампанія активно проходила в Коломийському, Снятинському, Стрийському й інших повітах⁵⁹. 26 грудня 1918 р. прийнято закон, за яким до війська почали приймати чоловіків із національних меншин. Утім реалізація його припала вже на 1919 р.⁶⁰

Отже, у листопаді–грудні 1918 р. у ЗУНР було проведено дві загальні й низку локальних мобілізацій чоловічого населення, які загалом дали змогу наповнити Галицьке військо необхідним особовим складом. Цей процес відбувався не завжди чітко організовано, ефективно, не мав єдиного плану, протікав із певними особливостями в різних повітах, виявляючи при цьому низку проблем щодо мобілізаційної готовності чоловіків, а також вишколу, оснащення і використання новобранців. Це було пов'язано з певними порушеннями державної дисципліни, гострим дефіцитом підготовлених управлінських кадрів, недостатньою роботою відповідних органів, їх прорахунками, а також втратою контролю над частиною української території і труднощами самого процесу державного й військового будівництва в ЗУНР. Поступово набуваючи досвіду, мобілізаційні структури виконували завдання менш-більш задовільно, що позначилося в підсумку і на зростанні чисельності збройних сил.

⁵² Обіжник до державних повітових комісарів. *Покутський вісник*. Покуття, 1918. 19 грудня. Ч. 11. С. 4.

⁵³ ЦДАВО України. Ф. 3505. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 46.

⁵⁴ Пінак Є., Чмир М. *Військо Української революції 1917–1921 років / під заг. ред. К. Галушка*. Харків: Книж. Клуб, «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. С. 120–121.

⁵⁵ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. С. 204.

⁵⁶ Станімір О. *Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920*. Торонто, 1966. С. 32.

⁵⁷ Гірняк Н. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи. С. 141.

⁵⁸ Литвин М. *Українсько-польська війна...* С. 119.

⁵⁹ Мобілізація. *Наддністрянські вісті*. Самбір, 1918. Ч. 2. 23 грудня. 1918. С. 6; ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 15.

⁶⁰ ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 69 зв.

Розглянута проблема має перспективу дослідження в розрізі повітів, а також з'ясування ролі політичних сил і громадських організацій у підготовці та проведенні мобілізаційних заходів. Вирішенню цих завдань може посприяти використання, зокрема, електронних копій архіву ЗУНР із Ватикану, які незабаром стануть доступними для наукового загалу.

REFERENCES

1. Halushchak, M. (2017). *Pohliady na zbroinu borotbu u viiskovo-politychnii dumtsi ZUNR (lystopad 1918 – lypen 1919 r.)*. Ukrainoznavstvo, 4(65), 142–151 [in Ukrainian].
2. Hirniak, N. (1938). 48 dnev na choli Ternopilskoi viiskovoi okruhy. *Istorychnyi kalendar-almanakh Chervonoii Kalyny*, 130–141 [in Ukrainian].
3. Hordiienko, V. (1991). *Ukrainska Halytska armiiia*. Lviv: Memorial [in Ukrainian].
4. Karpynets, I. (2005). *Halychyna: viiskova istoriia 1914–1921 rokiv*. Lviv: Vydavnychiy dim “Panorama” [in Ukrainian].
5. Karpynets, I. (1932). Istoriia 8-oi Halytskoi bryhady. *Litopys Chervonoii Kalyny*, 10, 16–20 [in Ukrainian].
6. Klodnytskyi, O. (1969). Moia sluzhba v UHA. *Visti Kombatanta*, 2, 24–32 [in Ukrainian].
7. Klodnytskyi, O. (1966). Tovmachchyna. In D. Mykytiuk, (Ed.). *Ukrainska Halytska Armiiia: U 40-richchia yii uchasti u vyzvolnykh zmahanniakh (materialy do istorii)* (Vol. 3, pp. 173–175). Winnipeg: Vyd-vo D. Mykytiuka [in Ukrainian].
8. Krasivskyi, O. (1999). *ZUNR i Polshcha: politychne ta voienne protyborstvo (lystopad 1918 – lypen 1919 rr.)*. Lviv [in Ukrainian].
9. Kravs, A. (1960). Zaviazok i boi “Hrupy Khyriv”. In D. Mykytiuk, (Ed.). *Ukrainska Halytska Armiiia: U 40-richchia yii uchasti u vyzvolnykh zmahanniakh (materialy do istorii)* (Vol. 2, pp. 45–66). Winnipeg: Vyd-vo D. Mykytiuka [in Ukrainian].
10. Krezub, A. (1966). *Narys ukrainsko-polskoi viiny 1918–1919*. New York: Oko [in Ukrainian].
11. Kuzma, O. (1960). *Lystopadovi dni 1918 r.* New York: Chervona Kalyna [in Ukrainian].
12. Lytvyn, M. (1998). *Ukrainsko-polska viina 1918–1919 rr.* Lviv: Instytut ukrainoznavstva NANU [in Ukrainian].
13. Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1995). *Istoriia ZUNR*. Lviv: In-t ukrainoznavstva NAN Ukrainy: “Oliv” [in Ukrainian].
14. Myhovich, P. (1938). Pry zapasniy sotni skorostriiv u Stryiu. *Istorychnyi kalendar-almanakh Chervonoii Kalyny*, 141–151 [in Ukrainian].
15. Mykytiuk, D. (1960). Zapilni orhany pravoporiadku ZO UNR. In D. Mykytiuk, (Ed.). *Ukrainska Halytska Armiiia: U 40-richchia yii uchasti u vyzvolnykh zmahanniakh (materialy do istorii)* (Vol. 2, pp. 31–44). Winnipeg: Vyd-vo D. Mykytiuka [in Ukrainian].
16. Mykytiuk, D. (1958). Korotki istorychni narysy bryhad UHA. In D. Mykytiuk, (Ed.). *Ukrainska Halytska Armiiia: U 40-richchia yii uchasti u vyzvolnykh zmahanniakh (materialy do istorii)* (Vol. 1, pp. 85–115). Winnipeg: Vyd-vo D. Mykytiuka [in Ukrainian].

17. Mobilizatsiia. (1918, Hruden 23). *Naddnistrianski visti*, 2, 6 [in Ukrainian].
18. Mobilizatsiia. (1918, Lystopad 28). *Pokutskyi visnyk*, 6, 1–2 [in Ukrainian].
19. Obizhnyk do derzhavnykh povitovykh komisariv. (1918, Hruden 19). *Pokutskyi visnyk*, 11, 4 [in Ukrainian].
20. Oholoshennia. (1918, Lystopad 23). *Zolochivske slovo*, 1, 4 [in Ukrainian].
21. Pinak, Ye., & Chmyr, M. (2017). *Viisko Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv*. (K. Halushka, Ed.). Kharkiv: Knyzh. Klub “Klub Simeinoho Dozvillia” [in Ukrainian].
22. Poklyk do vsikh povitovykh Uprav. (1918, Lystopad 19). *Stanislavskyi holos*, 5, 2 [in Ukrainian].
23. R-kyi, I. (1920, Hruden). Spomyny lvivskykh padolyst. dniv 1918 r. *Ukrainskyi skytalets*, 2, 4–13 [in Ukrainian].
24. Rozhchenko, B. (1920, Lystopad). Sumnoi pamiaty dniv v Peremyskli. *Ukrainskyi skytalets*, 1, 17 [in Ukrainian].
25. Rozporiad. (1918, Hruden 1). *Vistnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viiskovykh sprav*, 1, 1–6 [in Ukrainian].
26. Rutar, V. (2010). Mobilizatsiine i materialno-tekhniche zabezpechennia Halytskoi armii v period ukraïnsko-polskoi viiny 1918–1919 rr. (za materialamy povitovoi presy ZUNR). *Viiskovo-naukovy visnyk*, 14, 79–92 [in Ukrainian].
27. Stanimir, O. (1966). *Moia uchast u vyzvolnykh zmahanniakh 1917–1920*. Toronto [in Ukrainian].
28. Stakhiv, M. (1959). *Zakhidnia Ukraina. Narys istorii derzhavnoho budivnytstva ta zbroinoi i dyplomatychnoi oborony v 1918–1923* (Vol. 3). Skrenton [in Ukrainian].
29. Shankovskiy, L. (1974). *Ukrainska Halytska armii: Voiennno-istorychna studii*. Winnipeg [in Ukrainian].
30. Shuminska, N. (2016). Stanovlennia Halytskoi armii, Osoblyvosti komplektuvannia ta pidhotovky osobovoho skladu (lystopad 1918 – lystopad 1919 rr.). [Formation of Galician Army, specifics of recruitment and training of Special Forces (November, 1918 – November, 1919)]. (*Candidate's thesis*). Lviv [in Ukrainian].
31. Tkachuk, P. (2009). *Sukhoputni viiska Ukrainy doby revoliutsii 1917–1921*. Lviv: LISV [in Ukrainian].
32. Tovmatskyi povit. (1918, Hruden 22). *Nove zhyttia*, 22, 4 [in Ukrainian].
33. Tsehelskyi, R. (2002). “Zapasna sotnia im[eni] kn. Vasylka v Terebovli” – pry povitovii viiskovii komandi v Terebovli. In O. Dzoban (Ed.), *Ukrainska Halytska Armii: Zbirka spohadiv* (p. 11–14). Lviv [in Ukrainian].
34. Volynets, N. (Ed.). (1993). *Berezhanshchyna v spohadakh emihrantiv*. Ternopil: Knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo “Ternopil” [in Ukrainian].
35. Velykochyi, V. (2003). *Dzherela do vyychennia derzhavnoho budivnytstva ZUNR*. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
36. Velykochyi, V. (1999). *Istoriia ZUNR: dzherela do vyychennia derzhavnoho budivnytstva*. [The history of the West Ukrainian People's Republic: sources for the study of state-building.] (*Candidate's thesis*). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
37. Volytskyi, V. (1963). *Na Lviv i Kyiv. Voienni spohady 1918–1920*. Toronto: Homin Ukrainy [in Ukrainian].

38. Vorobets, V. (1921, Berezen). Pershi dni ukrainskoi derzhavnosti v Kolomyi. *Ukrainskyi skytalets*, 5, 8–11 [in Ukrainian].
39. Yarema, Ya. (1921, Lypen). Nad Sianom. *Ukrainskyi strilets*, 13–14, 16–37 [in Ukrainian].
40. Yaroslavyn, S. (1956). *Vyzvolna borotba na Zakhidno-Ukrainskykh Zemliakh u 1918–1923 rokakh*. Philadelphia [in Ukrainian].

Roman LIASKOVYCH

MOBILIZATION OF UKRAINIAN POPULATION TO THE MILITARY FORCES OF WUPR: ORGANIZATION, PROBLEMS, CONSEQUENCES (NOVEMBER–DECEMBER, YEAR 1918)

The article is devoted to the problem, related to the personnel of the Galician military forces of WUPR formation in November and December of the year 1918. Being based on the rich historical data the conclusion has been made that on the territory of the WUPR during the first four months of its existence two general and a number of local partial mobilizations of male population were taken. It made possible for the Military Forces to be provided with human resources to a greater or lesser degree. The mobilization process as a complex of all necessary actions both in the center and periphery was not always well-organized, effective and well-planned, had certain differences in different districts, indicating a number of problems with readiness of men to defend the republic with arms as well as with their training, equipment and use of recruits that was connected with state discipline violation, acute deficit of authority staff, improper work of the expected organs, their miscalculations and loss of control over the part of the Ukrainian territory, and the last but not the least the complexities of the state and military construction in the WUPR.

With time and experience mobilizing structures that lacked professional training and responsibility fulfilled their tasks at the more or less satisfactory level resulting in the number of Military Forces of not less than 11-12 thousand members. At the same time negative phenomena connected with the work of state structures as to organization and conducting of the forced mobilization of men to the troops at the level: center – military region – military district – community. Lack of the patriotic learning of the adults also produced its negative effect. Avoiding mobilization, deserting military forces were a usual thing.

Key words: WUPR, State secretary of military affairs, community commissar, mobilization, recruits, training, organizational problem.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Мисак Наталія. «Молодіж не повинна укладатися в готові вже, вироблені шаблони . . .»: Михайло Грушевський та українське студентство	3
Трач Віра. «Гігієна є мірилом культури»: українські фахові кола та гігієнічний рух у Львові на початку ХХ століття	22
Надрага Марта. Бібліотечна сфера у Другій Речі Посполитій: законодавче регулювання (1923–1939)	45
Фіногенов Олег. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені	55
Онишко Леся. Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації.	66
Ruda Oksana. Educational issue in the Polish socialist party activities during the interwar years of the 20 th century	86
Пагіря Олександр. Співпраця чехословацьких військових і «Карпатської Січі» у протидії диверсійним акціям Польщі й Угорщини проти Карпатської України (1938–1939)	97
Стасюк Олександра. Політичні настрої західних українців під час виборчих кампаній повоєнного періоду	113
Ільницький Василь. Обставини загибелі провідника окружного проводу ОУН Закарпаття Дмитра Бандусяка	125
Муравський Олег. Галицька асамблея (1991): витоки, спекуляції, ухвали	139
Артимишин Павло. «Газові війни» Російської Федерації та України 2006 та 2009 років: візії української суспільно-політичної думки	149
До 100-річчя ЗУНР	175
Ляскович Роман. Мобілізації українського населення до війська ЗУНР: організація, проблеми, наслідки (листопад-грудень 1918 року)	175
Стукаліна Надія, Лук'янченко Світлана. Військово-політичні успіхи та прорахунки органів державної влади і військового управління ЗУНР у битві за Львів у польсько-українській війні 1918–1919 років.	186
Губський Сергій. Становлення та діяльність військової авіації в українських арміях (1917–1920): історіографічний нарис.	196
Виздрик Віталій, Мельник Олександра. Аграрна політика уряду ЗУНР (ЗОУНР)	211
Олійник Сергій. Подільська сторінка історії Української Галицької армії у спогадах сучасників.	222

Borchuk Stepan, Zasytko Maryana. ZUNR (West Ukrainian People's Republic) in encyclopaedic editions.	238
Воєнна історія	247
Ткачук Андрій. Участь Збройних сил України в системі колективної безпеки в державній політиці незалежної України.	247
Постаті	257
Сова Андрій. Участь Івана Боберського в Науковому товаристві ім. Шевченка напередодні Першої світової війни.	257
Хома Іван. Євген Коновалець і Листопадовий чин у Львові	266
Середюк Марія. Від самостійницьких гасел до нормалізації: громадсько-політична діяльність Володимира Целевича (1931–1939)	274
Романюк Михайло. Василь Кук: до біографії Головного командира УПА (1941–1954).	284
МОВОЗНАВСТВО	293
Дидик-Меуш Ганна. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови.	293
Сокіл Богдан. До проблеми функціонування української мови в судах Східної Галичини (на матеріалах засідань Галицького сейму)	304
Галайчук Володимир. Борщ у ритуально-обрядовій та магичній практиці поліщуків Чернігівщини (за польовими матеріалами)	313
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Гаврилів Тимофій. Територія само(в)пізнання: «Чар Марока» Софії Яблонської-Уден.	331
Прокіп Валентина. «Небуденна» жінка залізної вдачі: Олена Пчілка очима сучасників (на матеріалі спогадів про письменницю).	341
ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ	352
Пастух Тарас. [Рец.]: На перехресних стежках барокових перекладів	352
Козловський Сергій. [Рец.]: Перша українська військова енциклопедія: проект «Історія війн і військового мистецтва»	359
Кобиринка Галина, Рябець Людмила. [Рец.]: Наталя Хобзей і її стезя, закосичена науковими думками, рідними словами...	366